

Karl Marx, Uittreksel van het boek van Bakoenin "Staatsdwingelandij en Anarchie" (fragmenten)

Inhoud

Inleiding door de vertaler.....	1
Karl Marx, Uittreksel van het boek van Bakoenin "Staatsdwingelandij en Anarchie" (Fragmenten).....	2
[1. Bakoenin: anarchisme en staatsidealisme]	2
[2. Bakoenins Marx-biografie].....	3
[3. Bakoenin's trekt zijn kritiek op Lasalle door op Marx].....	5
Enkele citaten van Marx en Engels over kwesties die Bakoenin aansnijdt	12
De revoluties van 1848 als neergeslagen burgerlijke revoluties.....	12
Het zogenaamde 10-punten programma in het Communistisch Manifest.....	13
De ervaringen van de Commune van 1871 wijzigen het programma.....	13
Meer uit De Burgeroorlog in Frankrijk.....	14
Herstel van de nederlaag van 1848, de Internationale Arbeidersassociatie, Lasalle	16
Marx en Engels over de Russische obsjtsjina (boerencommune).....	16
Marx over politieke macht in het Inaugural Address (IAA).....	17
Marx' kritiek op het idee van de Volksstaat.....	17

Inleiding door de vertaler

Bakoenin publiceerde in het Zwitserland van 1873 zijn laatste omvangrijke tekst "Staatsdwingelandij en Anarchie" als een Russisch boek. Dit fungeerde in de praktijk als een programmatische tekst van de 'Bakoenisten' in hun strijd tegen de 'Marxisten'. Deze strijd speelde zich af in de Internationale Arbeidersassociatie (1864-1876) en daarbuiten. Marx nam het boek door terwijl hij zich de Russische taal eigen maakte. Daarbij vervaardigde voor eigen gebruik een uittreksel, voorzien van kritische kanttekeningen. Deze eerste Nederlandse vertaling beperkt zich tot fragmenten die van inzicht geven in de opvattingen van Marx ten aanzien van wat ook wel wordt genoemd de dictatuur van het proletariaat, en de politiek ten opzichte van de boeren; een politiek waarvan overigens de Bolsjewieken in Rusland afweken.

Meer over de opvattingen van Marx over de staat is te vinden in [Karl Marx & de staat](#), waarin David Adam uitgebreid Marx' ontwikkeling schetst vanaf zijn jeugdige geschriften tot het uittreksel van Bakoenin. Voor de lezer die de beweringen van Bakoenin met de standpunten van Marx zelf wil vergelijken, zijn enkele citaten toegevoegd van Marx en Engels over kwesties die Bakoenin aansnijdt.

Als bron voor deze vertaling fungeerde Karl Marx, "Konspekt von Bakunins 'Staatlichkeit und Anarchie'", MEW, Band 18, blz. 625 - 639. Alle passages die Marx letterlijk of bijna letterlijk uit de tekst van Bakoenins boek overnam, zijn in normaal, soms cursief, lettertype

weergegeven. Marx' commentaren zijn vet gedrukt. Vanwege de leesbaarheid van de Nederlandse vertaling, zijn door de redactie van de MEW uit het Russisch vertaalde fragmenten zonder meer weergegeven. Door Marx in het Russisch gegeven fragmenten zijn weggelaten, met behoud van Marx' vertalingen, uitgezonderd waar dit onvermijdelijk was. De redactionele voetnoten van de MEW zijn behouden. In de vertaling zijn tussen vierkante haken enkele titels toegevoegd.

Fredo Corvo, 22-4-2024

Karl Marx, Uittreksel van het boek van Bakoenin "Staatsdwingelandij en Anarchie" (Fragmenten)

[1. Bakoenin: anarchisme en staatsidealisme]

"Ervan overtuigd dat de massa's in hun *instincten*, min of meer ontwikkeld door de geschiedenis, in hun dagelijkse behoeften en in hun bewuste of onbewuste aspiraties alle elementen dragen van hun normale toekomstige organisatie, zoeken we dat ideaal (de sociale organisatie) in het volk zelf, en aangezien elke staatsmacht, elk gezag, door zijn aard en positie buiten het volk geplaatst, boven het volk, het onvermijdelijk moet streven om het ondergeschikt te maken aan bevelen en doelen die vreemd zijn aan het volk, daarom verklaren wij ons vijanden van alle autoritaire, staatsmacht, vijanden van staatsorganisatie in het algemeen, en geloven dat het volk alleen gelukkig en vrij kan zijn als het zichzelf van onderop organiseert, op de weg van onafhankelijke en absoluut vrije verenigingen en vrij van alle officiële paternalisme, maar niet vrij van verschillende en tegelijkertijd vrije invloeden van personen en partijen, zijn leven vormgeven zal" (p.213). Dit zijn de "overtuigingen van de sociale revolutie, en daarom worden we anarchisten genoemd" (p. 213). "Idealisten van alle soorten, metafysici, positivisten, verdedigers van de suprematie van de wetenschap over het leven, doctrinaire revolutionairen, allen tezamen, met gelijke ijver, hoewel met verschillende argumenten, beschermen het idee van de staat en van de staatsmacht, omdat ze daarin, op hun manier heel logisch, de enige redding van de maatschappij zien. Heel logisch omdat ze, uitgaande van de stelling dat *het denken voorafgaat aan het leven, de abstracte theorie van de sociale praktijk*, en dat daarom *de sociologische wetenschap het uitgangspunt moet zijn voor sociale omwentelingen en transformaties*, noodzakelijkerwijs tot de conclusie komen dat, omdat het denken, de theorie, de wetenschap, althans in onze tijd, niet overal voor velen toegankelijk is, daarom de weinigen het sociale leven leiden en niet alleen de ontwaakten zijn, maar ook de leiders moeten zijn van alle volksbewegingen, en dat op de komende dag van de revolutie een nieuwe sociale organisatie moet worden gesticht, niet door de vrije vereniging van volksorganisaties, communes, districten, regio's, van onderop, volgens de behoeften en instincten van het volk, maar alleen door de dictatoriale macht van die geleerde minderheid, zelfs als die gekozen is door de wil van het hele volk" (p.214).

Daarom zijn de "doctrinaire revolutionairen" nooit vijanden van de staat, maar alleen van de bestaande regeringen, wier plaats zij als dictators willen innemen (p.215). "En dit is zo waar dat in deze tijd, waarin de reactie in heel Europa triomfeert, waarin alle regeringen enz. zich onder leiding van graaf Bismarck voorbereiden op een wanhopige strijd tegen de sociale revolutie; in deze tijd waarin, zo lijkt het, alle oprechte revolutionairen zich zouden moeten verenigen om de wanhopige aanval van de internationale reactie te weerstaan, we integendeel zien dat de doctrinaire revolutionairen, onder leiding van de heer *Marx*, overal de kant van de staat en de staatsaanbidders kiezen tegen *de volksrevolutie*" (p.216). In Frankrijk kozen ze de

kant van de republikeinse staatsreactionair Gambetta tegen de revolutionaire *Ligue du Midi*,¹ die Frankrijk als enige kon redden van zowel de Duitse onderwerping als de nog veel gevaarlijker en nu zegevierende coalitie van clericalisten, legitimisten, Bonapartisten, Orleanisten; *in Spanje stonden ze openlijk aan de kant van Castelar, Pi y Margall en de Constituenten van Madrid*; in Duitsland en in de omgeving van *Duitsland, in Oostenrijk, Zwitserland, Nederland, Denemarken*, ten slotte, dienden ze graaf Bismarck, die ze *volgens hun eigen bekentenis als een zeer nuttige revolutionair (staatsman) beschouwden* en die ze hielpen om "al deze landen te pan-Germaniseren"

(Feuerbach was nog steeds metafysicus "moest plaatsmaken voor zijn (rechtmatige) opvolgers, de leiders van de school van materialisten of realisten, van wie een groot deel, bijv. de heren *Büchner, Marx* en anderen", zich bovendien nog niet had bevrijd "van het overheersende metafysische abstracte denken"). (S.207.)

[2. Bakoenins Marx-biografie]

"Maar de belangrijkste propagandist van het socialisme in Germanië, eerst in het geheim en al snel daarna in het openbaar, was *Karl Marx*. De heer Marx speelde en speelt nog steeds een te belangrijke rol in de socialistische beweging van het Duitse proletariaat om aan deze opmerkelijke persoonlijkheid voorbij te kunnen gaan zonder te proberen hem te schetsen met enkele ware kenmerken. Volgens zijn afkomst is de heer Marx een Hebreëer. Hij verenigt in zichzelf, het kan gezegd worden, alle kwaliteiten en alle gebreken van dit begaafde ras. Nerveus, zoals sommigen zeggen, tot het punt van lafheid, hij is buitengewoon ambitieus en ijdel, twistziek, onverdraagzaam en absoluut als Jehova, de Here God van zijn voorouders, en, net als hij, wraakzuchtig tot het punt van waanzin. Er is geen leugen of laster die hij niet kan verzinnen tegen iedereen die de pech heeft gehad zijn jaloezie of, wat hetzelfde is, zijn haat te wekken. En hij zal niet stoppen bij welke intrige dan ook, hoe laaghartig ook, als deze intrige volgens hem, die het meestal bij het verkeerde eind heeft, maar kan dienen om zijn positie, zijn invloed of zijn macht te versterken. In dit opzicht is hij een door en door politiek persoon. Dit zijn zijn negatieve eigenschappen. Maar hij heeft ook veel positieve. Hij is erg slim en buitengewoon goed opgeleid. Als doctor in de filosofie was hij al rond 1840 in Keulen, zou je kunnen zeggen, de ziel en het centrum van een zeer belangrijke kring van vooraanstaande Hegelianen, met wie hij een oppositieblad begon uit te geven, dat al snel op ministerieel bevel werd opgeheven. Tot deze kring behoorden de broers Bruno Bauer en Edgar Bauer, Marx, Stirner en vervolgens, in Berlijn, de eerste kring van Duitse nihilisten, die in hun cynische consistentie de vurigste nihilisten in Rusland ver overtroffen. Marx verhuisde in 1843 of 1844 naar Parijs. Daar ontmoette hij *voor het eerst* een gezelschap van Franse en Duitse communisten en zijn landgenoot, de Duitse Hebreëer Moritz² Hess, die voor hem een geleerd econoom en socialist was en die in die tijd een belangrijke invloed had op de wetenschappelijke ontwikkeling van Marx. Het is zeldzaam om een persoon te vinden die zo veel wist en zo *intelligent* las als de heer Marx.

Zelfs in die tijd was de economische wetenschap het exclusieve onderwerp van zijn belangstelling. Hij bestudeerde met bijzondere ijver de Engelse economen, die alle anderen overtroffen in positiviteit van kennis en praktisch denken, gevoed door Engelse economische feiten en door strenge kritiek en eerlijke vrijmoedigheid van consequenties. Aan dit alles voegde de heer Marx echter twee nieuwe elementen toe: de meest abstracte dialectiek, de meest wonderbaarlijk subtiële, die hij in de school van Hegel had geleerd en die hij niet zelden tot het punt van ondeugendheid, tot het punt van ondeugd bracht, en het standpunt van

¹ *Liga van het Zuiden*

² zo vermeld bij Bakoenin; juist: Mozes

de communistische tendens. Het spreekt voor zich dat Marx alle Franse socialisten heeft gelezen, van St. Simon tot en met Proudhon, en zoals bekend haatte hij deze laatste. Er zat ongetwijfeld veel waarheid in de scherpe kritiek die hij op Proudhon had: ondanks al zijn pogingen om zich op de grond van de werkelijkheid te plaatsen, bleef Proudhon een idealist en een metafysicus. Het gezichtspunt is het abstracte idee van recht; van recht gaat hij naar het economische feit, maar de heer Marx, in tegenstelling tot hem, verklaarde en bewees de onbetwistbare waarheid, gebaseerd op de hele vroegere en huidige geschiedenis van de menselijke samenleving, van volkeren en staten, dat het economische feit overal voorafgaat aan het juridische en politieke recht. De uiteenzetting en het bewijs van deze waarheid is een van de grootste wetenschappelijke verdiensten van Marx. Maar wat vooral opmerkelijk is, en wat de heer Marx nooit heeft toegegeven, is dat de heer Marx op politiek gebied een directe leerling was van de heer Louis Blanc. De heer Marx is onvergelijkbaar slimmer en onvergelijkbaar meer geleerd dan deze kleine onsuccesvolle revolutionair en staatsman: maar als Duitser ging hij, ondanks zijn respectabele gestalte, in de leer bij de dwergachtige Fransman. Overigens is deze eigenaardigheid gemakkelijk te verklaren: de retorische Fransman, als burgerlijk politicus en overtuigd aanhanger van Robespierre, en de geleerde Duitser in zijn drievoudige hoedanigheid van Hegeliaan, Hebreër en Duitser, beiden wanhopige aanbidders van de staat en beiden predikers van het staatscommunisme, met het enige verschil dat de een, in plaats van argumenten te gebruiken, het staatscommunisme predikt, dat de ander, in plaats van argumenten, genoeg neemt met retorische declamaties, en de ander, zoals het een geleerde en *painstaking*³ Duitser betaamt, hetzelfde principe, dat hem dierbaar is, ondersteunt met alle trucs van de Hegeliaanse dialectiek en alle rijkdom van zijn veelzijdige kennis. Rond 1845 stond de heer Marx aan het hoofd van de Duitse communisten, en daarop richtte hij samen met de heer Engels, zijn onveranderlijke vriend, even slim, hoewel minder geleerd, maar veel praktischer en niet minder in staat tot politieke laster, leugens en intriges, een geheim genootschap van Duitse communisten of staatssocialisten op. Het Centraal Comité, waarvan hij samen met *Engels* het hoofd was – het spreekt voor zich – werd in 1846 naar Brussel overgeplaatst toen beiden uit Parijs werden verdreven, waar het bleef tot 1848. Overigens, tot dat jaar bleef hun propaganda, hoewel ze zich in heel Duitsland verspreidde, geheim en kwam daarom niet aan het licht" (pp. 221-225).

Op dat moment (de revolutie van 1848) bevond het stedelijke proletariaat in Duitsland, althans de overgrote meerderheid ervan, zich nog buiten de invloed van Marx' propaganda en buiten de organisatie van zijn communistische partij. Het verbreidde zich vooral in de industriesteden van Rijn-Pruisen, vooral in Keulen; er waren vertakkingen in Berlijn, Breslau en (last but not least) in Wenen, maar die waren erg zwak. Instinctief had het Duitse proletariaat van nature socialistische aspiraties, maar geen bewuste eisen van de sociale omwenteling van 1848/49, hoewel het "Communistisch Manifest" al in maart 1848 werd gepubliceerd. Het ging bijna spoorloos aan het Duitse volk voorbij. Het stedelijke revolutionaire proletariaat stond nog steeds direct onder invloed van de politieke radicale partij of hooguit van de democratie (p.230). In die tijd was er nog een element in Duitsland dat er nu niet meer is, de revolutionaire boerenstand, of was er in ieder geval klaar voor om er een te worden... in die tijd waren ze tot alles bereid, zelfs tot een algemene opstand.

In 1848, net als in 1830, vreesden de Duitse liberalen en radicalen niets liever dan zo'n opstand; de socialisten van Marx' school zagen het evenmin zitten. Dat Ferd. Lassalle, die naar eigen zeggen een directe leerling was van die opperste leider van de communistische partij in Duitsland, niet verhinderde dat de leraar na Lassalle's dood jaloerse en afgunstige (ongunstige) ongenoegens uitte over de briljante leerling, waardoor de leraar in praktische zaken ver achterbleef, is iedereen bekend.... dat Lassalle herhaaldelijk het idee uitdroeg dat de nederlaag van de boerenopstand in de 16e eeuw en de daaropvolgende versterking en bloei

³ nauwgezette

van de bureaucratische staat in Duitsland echte overwinningen waren voor de revolutie. Voor de communistische of socialistische democraten van Duitsland is de boerenstand, elke boerenstand, reactie; en de staat, elke staat, zelfs die van Bismarck, is revolutie. Men moet niet geloven dat we hen belasteren. Om te bewijzen dat ze dat inderdaad denken, zullen we wijzen op hun toespraken, pamfletten, journalistieke statements⁴ en *tenslotte op hun brieven* - die allemaal te zijner tijd aan het Russische publiek zullen worden overhandigd. Bovendien kunnen de marxisten niet anders denken; vereerders van de staat tot elke prijs moeten ze elke volksrevolutie vervloeken, vooral boerenrevoluties, die van nature boers zijn⁵ en rechtstreeks gericht zijn op de vernietiging van de staat. Als allesvernietigende pan-germanisten moeten ze de boerenrevolutie verwerpen, alleen maar omdat het een specifiek Slavische revolutie is (pp. 230-232).

"Niet alleen in 1848, maar ook nu onderwerpen de Duitse arbeiders zich blindelings aan hun leiders, terwijl de leiders, de organisatoren van de sociaaldemocratische Duitse partij, hen noch naar vrijheid noch naar internationale broederschap leiden, maar onder het juk van de pan-germanistische staat" (p.254).

Bakoenin vertelt hoe *Frederik Willem IV* bang is voor Nicolaas (antwoord op de Poolse deputatie, maart 1848, en *Olomouc*, november 1850) (pp.254-257).

1849-1858: De Duitse Confederatie wordt niet eens meer overwogen door de andere grootmachten. "*Pruisen was meer dan ooit een slaaf van Rusland...* De toewijding aan de belangen van het hof in Sint-Petersburg ging zo ver dat de Pruisische minister van Oorlog en de Pruisische gezant aan het Engelse hof, vriend van de koning, beiden werden ontslagen omdat ze sympathie uitten voor de Westerse mogendheden." Nicolaas, woedend over de ondankbaarheid van Schwarzenberg en Oostenrijk, Oostenrijk, een natuurlijke vijand van Rusland vanwege zijn belangen in het Oosten, koos openlijk de kant van Engeland en Frankrijk tegen Rusland. "Pruisen bleef, tot grote verontwaardiging van heel Duitsland, trouw tot het einde" (p.259). "Manteuffel werd Eerste Minister in november 1850 om alle voorwaarden van de Conferentie van Olomouc te ondertekenen, uiterst vernederend voor Pruisen, en om het land en heel Duitsland uiteindelijk te onderwerpen aan de hegemonie van Oostenrijk. Dat was de wil van Nicolaas..., dat was ook het streven van het grootste deel van de Pruisische Junkershaft of adel, die zelfs niet wilde horen van de samensmelting van Pruisen met Duitsland, en die meer toegewijd was aan de Oostenrijkse (?) en All-Russische keizers zelf dan aan hun eigen koning" (p.261).

[3. Bakoenin's trekt zijn kritiek op Lassalle door op Marx].

In die tijd (1866 e.v.) werd de zogenaamde *Volkspartij opgericht*. Centrum Stuttgart. Eén groep, die een verbond wilde met het republikeinse Zwitserland, was de belangrijkste oprichter van de *Ligue de la Paix et de la Liberté*¹⁹ (p.271).

"Lassalle vormde bij voorkeur een politieke partij van Duitse arbeiders, organiseerde haar hiërarchisch, onderwierp haar aan strikte discipline en zijn dictatuur, in één woord, hij deed wat Marx in de daaropvolgende drie jaar in de Internationale wilde doen. Marx' poging mislukte, maar die van Lassalle was een compleet succes" (p.275).

"*De eerste daad van de volksstaat*" (volgens Lassalle) "zal zijn het openen van onbeperkt krediet voor de arbeidersverenigingen van productie en consumptie, die alleen dan in staat zullen zijn om de strijd aan te gaan met het burgerlijke kapitaal en het in de niet al te verre toekomst zullen verslaan en verslinden. Wanneer het proces van verslinden voltooid is, begint de periode van de radicale transformatie van de maatschappij. Dat is het programma van

⁴ verklaringen

⁵ voor Bakoenin: anarchistisch

Lassalle, dat is ook het programma van de Sociaal-Democratische Partij. Eigenlijk is het niet van Lassalle, maar van Marx, die het volledig verwoordde in het bekende 'Manifest van de Communistische Partij', gepubliceerd door hem en Engels in 1848. Zelfs in het eerste '*Manifest van de Internationale Associatie*', geschreven door Marx in 1864, is er een onmiskenbare toespeling op, in de woorden: 'de eerste plicht van de arbeidersklasse', enzovoort, of, zoals in het 'Communistisch Manifest', in de woorden: 'de eerste plicht van de arbeidersklasse'. of zoals in het 'Communistisch *Manifest*': 'de eerste stap in de revolutie' enz. en eindigend met: alle productiemiddelen concentreren zich 'in de handen van de staat', d.w.z. het proletariaat, dat zich organiseert *als de heersende klasse*⁶ (p.275, 276). "Maar is het niet duidelijk dat Lassalle's programma in niets verschilt van dat van Marx, die hij als zijn leermeester erkende? In het pamflet tegen Schulze-Delitzsch zet Lassalle ... na het uiteenzetten van zijn basisideeën over de sociaal-politieke ontwikkeling van de nieuwste maatschappij, zegt hij direct dat deze ideeën zelf en ook de terminologie niet van hem zijn, maar van de heer Marx... Des te vreemder lijkt Marx' protest, *na Lassalle's dood* afgedrukt in het voorwoord van het essay over "Het Kapitaal". Marx klaagt bitter dat Lassalle van hem had gestolen door zich zijn ideeën toe te eigenen. Een zeer vreemd protest van een communist die collectief eigendom predikt en niet beseft dat als een idee eenmaal is geuit, het niet langer het eigendom van een persoon is. Iets anders, als Lassalle één of een paar pagina's had gekopieerd..." (S.276). "In tegenstelling tot zijn leermeester Marx, die sterk was in theorie, in intriges achter de schermen of ondergronds, en daarentegen alle belang of kracht verloor op het openbare toneel, was Lassalle van nature gemaakt voor open strijd op het praktische veld" (p.277). "De hele liberale en democratische bourgeoisie haatte hem diep; zijn geestverwanten, socialisten, marxisten en Marx zelf, concentreerden al hun kracht van niet welwillende afgunst op hem. Sterker nog, ze haatten hem net zo diep als de bourgeoisie; zolang hij leefde, durfden ze hun haat niet te uiten omdat die te sterk voor hen was" (pp. 277, 278).

[3a. Het proletariaat als heersende klasse].

"We hebben al eerder onze diepe afkeer geuit van de theorie van Lassalle en Marx, [die] de arbeiders aanbevelen, zo niet als het ultieme ideaal, dan tenminste als het volgende hoofddoel, *de stichting van een volksstaat*, die, volgens hun uitdrukking, niets anders zal zijn dan 'het proletariaat *georganiseerd als de heersende klasse*'. De vraag is, als het proletariaat de heersende klasse zal zijn, over wie zal het dan heersen? Dat betekent, dat er nog een ander proletariaat zal overblijven, dat onderworpen zal zijn aan deze nieuwe heerschappij, deze nieuwe staat."

Dit betekent dat zolang de andere klassen, vooral de kapitalistische klasse, nog bestaan, zolang het proletariaat met hen strijdt (want met zijn regeringsmacht zijn zijn vijanden en de oude organisatie van de maatschappij nog niet verdwenen), het gewelddadige middelen moet gebruiken, dus regeringsmiddelen; als het zelf nog steeds een klasse is en als de economische omstandigheden waarop de klassenstrijd en het bestaan van de klassen zijn gebaseerd nog niet zijn verdwenen en met geweld moeten worden verwijderd of getransformeerd, moet zijn transformatieproces met geweld worden versneld.

[3b. Proletarische politiek ten opzichte van de grondbezittende boeren]

"Bijvoorbeeld, de gewone boerenstand, het boeren gespuis, waarvan bekend is dat het [niet] in de gunst staat van de marxisten, en die, op het laagste niveau van cultuur, waarschijnlijk geregeerd zal worden door het stedelijke en fabrieksproletariaat."

⁶ Bakoenin: stand

D.w.z., waar de boer massaal bestaat als privé-eigenaar, waar hij zelfs een min of meer aanzienlijke meerderheid vormt, zoals in alle staten van het West-Europese continent, waar hij niet is verdwenen en vervangen door agrarische dagloners, zoals in Engeland, doen zich de volgende gevallen voor:⁷

- of hij verhindert, doet mislukken, elke arbeidsrevolutie, zoals tot nu toe in Frankrijk;
- of het proletariaat (want de bezittende boer behoort niet tot het proletariaat, en waar hij er zelf volgens zijn positie toe behoort, gelooft hij dat hij er niet toe behoort) moet als regering maatregelen nemen waardoor de boer zijn positie onmiddellijk verbeterd ziet, en die hem zo voor de revolutie winnen;
- maatregelen die de overgang van privé-eigendom van het land naar collectief eigendom vergemakkelijken, zodat de boer er uit eigen beweging economisch toe komt;
- maar ze mag de boer niet voor het hoofd stoten door bijvoorbeeld het erfrecht af te schaffen. Dit laatste is alleen mogelijk waar de kapitalistische pachter de boeren heeft verdrongen en de echte boer net zo goed een proletariër, een loonarbeider is als de stedelijke arbeider, d.w.z. precies dezelfde belangen met hem heeft, *direct* en niet *indirect*;
- nog minder moet het kleine grondbezit worden versterkt door dit bezit te vergroten, simpelweg door de grotere landgoeden aan de boeren te annexeren, zoals in de revolutionaire campagne van Bakoenin.

"Of, als men deze kwestie vanuit een nationaal gezichtspunt bekijkt, dan nemen we aan dat voor de Duitsers de Slaven om dezelfde reden in dezelfde slaafse afhankelijkheid zullen staan tot het zegevierende Duitse proletariaat waarin de Ietzer zich bevindt tot zijn bourgeoisie" (p.278).

Schooljongens-ezelsstreken! Een radicale sociale revolutie is verbonden met bepaalde historische omstandigheden van economische ontwikkeling; deze laatste zijn haar voorwaarde. Ze is daarom alleen mogelijk waar, met kapitalistische productie, het industriële proletariaat tenminste een significante positie inneemt in de massa van het volk. En om enige kans te maken op de overwinning moet het ten minste in staat zijn om *direct mutatis mutandis*⁸ net zoveel voor de boeren te doen als de Franse bourgeoisie in haar revolutie deed voor de Franse boeren van die tijd. Fraai idee dat overheersing door de arbeid ook de onderdrukking van plattelandsarbeid inhoudt! Maar hier komt de diepste gedachte van de heer Bak. naar boven. Hij begrijpt helemaal niets van sociale revolutie, alleen de politieke frasen ervan; de economische voorwaarden ervan bestaan niet voor hem. Omdat alle voorgaande economische vormen, ontwikkeld of onontwikkeld, de knechting van de arbeider bevatten (in de vorm van de loonarbeider, de boer, enzovoort), gelooft hij dat *radicale* revolutie in al deze vormen even goed mogelijk is. Maar nog meer! Hij wil dat de Europese sociale revolutie, gegrondvest op de economische basis van de kapitalistische productie, plaatsvindt op het niveau van de Russische of Slavische agrarische en herdersvolkeren, en dit niveau niet overstijgt, hoewel hij erkent dat *de zeevaart* een verschil maakt tussen de broeders, maar ook *de vaart over meren*, omdat dit ook bekend is bij alle politici! De *wil*, niet de economische omstandigheden, is de basis van zijn sociale revolutie.

⁷ Bullets toegevoegd bij de vertaling in het Nederlands

⁸ Nederlands: overeenkomstig

"Als er een staat is, dan is er onvermijdelijk overheersing en dus ook slavernij; overheersing zonder slavernij, verborgen of gemaskeerd, is ondenkbaar, daarom zijn we vijanden van de staat" (p.278).

[3c. Zelfregulering van de proletarische massa's en opheffing van de loonarbeid].

"Wat betekent dat, het proletariaat, georganiseerd als een heersende klasse?"

Dit betekent dat het proletariaat, in plaats van individueel te strijden tegen de economisch bevoorrechte klassen, genoeg kracht en organisatie heeft verworven om algemene dwangmiddelen te gebruiken in de strijd tegen hen; maar het kan alleen economische middelen gebruiken die zijn eigen karakter als salariat,⁹ opheffen dus als klasse; met zijn volledige overwinning is zijn heerschappij daarom ook ten einde, omdat zijn klassenkarakter [verdwenen] is.

"Zal misschien het hele proletariaat aan het hoofd van de regering staan?"

Bijvoorbeeld, in een vakbond, vormt de hele vakbond zijn uitvoerend comité? Komt er een einde aan alle arbeidsverdeling in de fabriek en de verschillende functies die daaruit voortvloeien? En met Bakoenins vorming van onderop, staat iedereen dan aan de top? Dan zal er immers geen onderen zijn. Zullen alle leden van de Commune¹⁰ tegelijkertijd de gemeenschappelijke belangen van het grondgebied beheren? Dan is er geen verschil tussen Commune en territorium.

"Er zijn ongeveer 40 miljoen Duitsers. Zullen bijvoorbeeld alle 40 miljoen lid zijn van de regering?"

Certainly!¹¹ Omdat de zaak begint met het zelfbestuur van de Commune.

"Het hele volk zal regeren en er zal niet worden geregeerd."

Als iemand zichzelf beheerst, beheerst hij zichzelf niet volgens dit principe, want hij is zichzelf en niemand anders.

"Dan zal er geen regering zijn, geen staat, maar als er een staat is, zullen er ook heersers en slaven zijn" (p.279).

Dat wil zeggen, alleen wanneer de klassenheerschappij is verdwenen en er geen staat [zal] zijn in de huidige politieke betekenis.

"Dit dilemma in de theorie van de marxisten is gemakkelijk op te lossen. Onder volksregering verstaan zij" (d.w.z. Bak.) "de regering van het volk door middel van een klein aantal heersers, gekozen door het volk."

Asine!¹² Deze democratische apekool, politiek gebazel! De politieke vorm van verkiezingen, die in de kleinste Russische Commune en in de Artel.¹³ Het karakter van de verkiezing hangt niet af van deze naam, maar van de economische basis, de economische verbindingen van de kiezers; en zodra de functies niet meer politiek zijn, 1. is er geen regeringsfunctie meer; 2. is de verdeling van algemene functies een zakelijke aangelegenheid geworden, die niet tot heerschappij leidt; 3. heeft de verkiezing niets van het huidige politieke karakter.

⁹ loonarbeider

¹⁰ Marx vertaalt Община (obsjtsjina) hier en in het volgende als "Gemein" of "Gemeinte", in het Nederlands weergegeven als Commune

¹¹ Zeker!

¹² Ezel!

¹³ Artel (Russisch: артель) is een historische term voor verschillende coöperatieve samenwerkingsverbanden in Rusland ([Wikipedia](#)). Noot van de vertaler in het Nederlands

"Algemeen kiesrecht voor het volk als geheel" –

zoiets als het hele volk in de huidige betekenis fantasterij –.

"van volksvertegenwoordigers en heersers van de staat is het laatste woord van de marxisten, evenals van de democratische school van leugens, waaronder het despotisme van de *heersende minderheid* schuilgaat, des te gevaarlijker omdat het verschijnt als een uitdrukking van de zogenaamde wil van het volk."

Bij collectief eigendom verdwijnt de zogenaamde wil van het volk om plaats te maken voor de echte wil van de coöperatie.

"Dus het resultaat: controle over de grote meerderheid van de massa's door een bevoorrechte minderheid. Maar deze minderheid, zeggen de marxisten,"

waar?

"zal bestaan uit arbeiders. Ja, met permissie, uit voormalige arbeiders, maar die, zodra ze slechts vertegenwoordigers of heersers over het volk zijn geworden, *ophouden arbeiders te zijn*".

net zo min als een fabriekseigenaar vandaag de dag ophoudt kapitalist te zijn door gemeenteraadslid te worden –

"uit de hoogte van de staat, zullen ze neerzien op de hele gewone wereld van de arbeiders; ze zullen niet langer het volk vertegenwoordigen, maar zichzelf en hun aanspraken op een volksregering. Wie hieraan kan twijfelen is helemaal niet bekend met de menselijke aard" (p.279).

Als Bakoenin zelfs maar bekend was geweest met de positie van een manager in een fabriek van een arbeiderscoöperatie, zouden al zijn dromen van heerschappij het raam uit zijn gegaan. Hij had zich moeten afvragen: welke vorm kunnen bestuurlijke functies aannemen op basis van deze arbeidersstaat, als hij het zo wil noemen?

(p.279) "Maar deze uitverkorenen zullen vurig overtuigde en dus geleerde socialisten zijn. Het woord '*geleerd socialisme*'" – (p.279)

nooit gebruikt –,

"wetenschappelijk socialisme" –

is alleen gebruikt in tegenstelling tot het utopisch socialisme, dat het volk nieuwe fantasieën wil opleggen in plaats van zijn wetenschap te beperken tot de verwezenlijking van de sociale beweging die door het volk zelf is gemaakt; zie mijn geschrift tegen Proudhon –,

"die onophoudelijk wordt gebruikt in de werken en toespraken van de Lassallianen en marxisten, tonen zelf aan dat de zogenaamde volksstaat niets anders zal zijn dan de zeer despotische controle van de massa's door een nieuwe en zeer weinige aristocratie van echte of voorgewende geleerden. Het volk is niet wetenschappelijk, wat betekent dat het volledig zal worden bevrijd van de zorg van de overheid, het zal volledig worden ingesloten in de geregeerde stal. Fraaie bevrijding!" (S.279, 280.)

"De marxisten voelen deze (!) tegenstelling en in het besef dat de regering van de geleerden" (quelle reverie!¹⁴) "de meest onderdrukkende, de meest gehate, de meest verachte ter wereld zal zijn, ondanks alle democratische vormen van feitelijke dictatuur, troosten zij zich met de gedachte dat deze dictatuur slechts tijdelijk en kort zal zijn."

¹⁴ Wat een fantasie!

Non, mon cher!¹⁵ Dat de *klassenheerschappij* van de arbeiders over de lagen van de oude wereld die tegen hen strijden alleen kan bestaan zolang de economische basis van het klassenbestaan niet vernietigd wordt.

"Ze zeggen dat hun enige zorg en doel zal zijn om *het volk op te voeden en te verheffen*" (kroegpolitici!) "zowel economisch als politiek tot zo'n niveau dat alle regering spoedig nutteloos zal worden en de staat alle politieke karakter zal verliezen, dat wil zeggen, dominant karakter, zichzelf transformerend in een vrije organisatie van economische belangen en Communes. Dit is een duidelijke tegenstrijdigheid. Als hun staat werkelijk volks zal zijn, waarom zouden ze hem dan vernietigen, en als zijn vernietiging noodzakelijk is voor de werkelijke bevrijding van het volk, waarom durven ze hem dan volks te noemen?" (S.280.)

Afgezien van het hameren op Liebknecht's *volksstaat*, wat onzin is, zich afzetten tegen het Communistisch Manifest, enz., zegt het alleen: omdat het proletariaat gedurende de periode van strijd om de oude maatschappij omver te werpen nog steeds handelt op basis van de oude maatschappij en zich daarom nog steeds beweegt in politieke vormen die daar min of meer bij horen, heeft het gedurende deze periode van strijd nog niet zijn definitieve toestand bereikt en gebruikt het bevrijdingsmiddelen die na de bevrijding zullen wegvallen; daarom concludeert Dhr. B., dat het liever helemaal niets moet doen... wacht op de *Dag van de Algemene Liquidatie*, van het Laatste Oordeel.

"*Door onze polemiek*" (die natuurlijk verscheen vóór mijn tekst tegen Proudhon en het "Comm. Manifest", en zelfs vóór St. Simon) "tegen hen" (mooie verwarring van het voorgaande met het volgende) "hebben we hen ertoe gebracht *toe te geven* dat vrijheid of anarchie" (de heer Bak. heeft de anarchie van Proudhon en Stirner alleen maar vertaald in het troosteloze Tartaars), "d.w.z. de vrije organisatie van de werkende massa's van onderop" (onzin!), "het uiteindelijke doel is d.w.z. de vrije organisatie van de werkende massa's van onderop" (onzin!), "het uiteindelijke doel is van sociale ontwikkeling en dat elke staat, de volksstaat niet uitgezonderd, een juk is, dat aan de ene kant despotisme voortbrengt en aan de andere kant slavernij" (p.280).

"Ze zeggen dat zo'n overheersend juk, de dictatuur, een noodzakelijk overgangsmiddel is om de volledige bevrijding van het volk te bereiken: anarchie of vrijheid – het doel, overheersing of dictatuur – het middel. Dus om de massa's te bevrijden is het eerst nodig om ze te onderwerpen. Onze polemieken zijn gebaseerd op deze tegenstelling. Zij beweren dat alleen een dictatuur, uiteindelijk de hunne, de vrijheid van het volk kan vestigen; wij antwoorden dat geen enkele dictatuur een ander doel kan hebben dan zichzelf te bestendigen, en dat ze alleen in staat is slavernij te creëren en te kweken bij de mensen die haar verdragen; vrijheid kan alleen gecreëerd worden door vrijheid" (van de permanente citoyen¹⁶ B.) "d.w.z. door de opstand van het hele volk en de vrije organisatie van de massa's van onderop" (p.281).

"Terwijl de politiek-sociale theorie van de contra-statelijke socialisten of anarchisten standvastig en direct leidt tot de volledige breuk met alle regeringen, met alle vormen van burgerlijke politiek, waardoor er geen andere uitgang overblijft dan de sociale revolutie."

Niets van de sociale revolutie overlatend dan de *frase*,

"ook de tegenovergestelde theorie, de theorie van de staatscommunisten en van het wetenschappelijk gezag, lokt en verstrikt haar aanhangers, onder het mom van politieke tactiek, tot onophoudelijke koehandel met de regeringen en de verschillende burgerlijke politieke partijen; dat wil zeggen, duwt hen rechtstreeks in de richting van de reactie" (p.281).

¹⁵ Nee, mijn liefste!

¹⁶ burgers

"Het beste bewijs is *Lassalle*. Wie is niet op de hoogte van zijn connecties en afspraken met Bismarck? De liberalen en democraten gebruikten dit om hem van omkoopbaarheid te beschuldigen. Hetzelfde werd, hoewel niet al te openlijk, onderling gefluisterd door verschillende¹⁷ volgelingen van de heer Marx in Duitsland" (p.282).

Lassalle gedroeg zich tegenover de gewone werkende massa meer als een dokter tegenover een zieke dan als een broeder tegenover een broeder... Voor niets ter wereld zou hij het volk hebben verraden (l.c.). Lassalle was in open oorlog met liberalen, democraten, haatte hen, verachtte hen. Bismarck stond in dezelfde positie tegenover hen. Dit eerste punt van toenadering tussen de twee: "de belangrijkste basis van deze toenadering lag besloten in Lassalle's politiek-sociale programma, in de communistische theorie die door Marx was opgericht" (p.283).

"Het belangrijkste punt van dit programma: bevrijding (zogenaamd) van het proletariaat door middel van slechts één staat... Twee middelen... Proletariaat moet revolutie maken om de staat heldhaftig te onderwerpen... volgens de theorie van de heer Marx"... het volk moet dan alle macht in handen geven van zichzelf en hun vrienden... " richten ze één staatsbank op, die alle commercieel-industriële, rurale en zelfs wetenschappelijke productie in handen concentreert, en verdelen ze de massa van het volk in twee legers: industrieel en agrarisch onder het onmiddellijke bevel van staatsingenieurs, die een nieuwe bevoorrechte wetenschappelijk-politieke klasse vormen" (pp.283, 284).

Maar de Duitsers zelf geloven niet in revolutie. "Het is noodzakelijk dat een ander volk het begint, of dat een externe kracht hen meesleurt of wegduwt." Daarom zijn er andere middelen nodig om de staat te grijpen. Nodig om de sympathie te winnen van mensen die aan het hoofd van de staat staan of kunnen staan. In Lassalle's tijd, net als nu, stond Bismarck aan het hoofd van de staat... Lassalle was vooral begaafd met praktisch instinct en (intellect), die bij Marx en zijn volgelingen niet aanwezig zijn. Zoals alle theoretici was Marx in de praktijk een onveranderlijke en (onverbeterlijke) dromer. Hij toonde dit door zijn ongelukkige campagne in de Internationale Associatie, die tot doel had zijn dictatuur in de Internationale te vestigen en, via de Internationale, over de hele revolutionaire beweging van het proletariaat van Europa en Amerika. Je moet wel gek zijn of een volledig abstracte geleerde om zo'n doel te stellen. Marx leed dat jaar de grootste en meest verdiende nederlaag, maar het "bevrijdde hem nauwelijks van zijn ambitieuze dromen" (pp. 284, 285). "Dankzij deze dromerigheid en het verlangen om bewonderaars en volgelingen te winnen onder de bourgeoisie, pushte Marx het proletariaat voortdurend en nog steeds in onderhandelingen met de bourgeois radicalen. Gambetta en Castelar dat zijn ware idealen" (pp.284, 285). "Wat betreft deze pogingen om te bedriegen met de radicale bourgeoisie, die zich sterker hebben gemanifesteerd in Marx' laatste jaren, twee dromen: ten eerste, als de radicale bourgeoisie aan de macht komt, zal ze de mogelijkheid hebben deze te gebruiken ten voordele van het proletariaat, en ten tweede, zal ze in staat zijn zich staande te houden tegen de reactie, waarvan de wortel in zichzelf verborgen ligt" (p.285).

Lassalle, als praktisch man, begreep dit (dat de radicale bourgeoisie het volk niet wil of kan bevrijden, maar het alleen wil uitbuiten); hij haatte ook de Duitse bourgeoisie; Lassalle kende zijn landgenoten ook te goed om van hen revolutionair initiatief te verwachten. Alleen Bismarck bleef voor hem over. "Het punt van eenwording werd hem aangereikt door de theorie van Marx zelf: een verenigde, geforceerd gecentraliseerde staat. Lassalle wilde dat, en Bismarck ook. Hoe konden ze zich niet verenigen?" Bismarck vijand (!) van de bourgeoisie. Zijn huidige effectiviteit toont aan dat hij geen fanaticus was en geen slaaf van de aristocratisch-feodale partij... "Zijn belangrijkste werk, net als dat van Lassalle en Marx, was de staat. En daarom toonde Lassalle zich onvergelijkbaar logischer en praktischer dan Marx,

¹⁷ voor Bakoenin: persoonlijke

die Bismarck erkende als revolutionair, op zijn eigen manier natuurlijk, en droomde van zijn omverwerping, waarschijnlijk omdat hij de eerste plaats innam in de staat, die volgens Marx aan hem moest toebehoren." Lassalle's gebrek aan eigenliefde weerhield hem er niet van om een verbond met Bismarck aan te gaan. "Volledig in overeenstemming met het politieke programma dat Marx en Engels in het 'Communistisch Manifest' hadden uiteengezet, eiste Lassalle slechts één ding van Bismarck: het openstellen van overheidskrediet voor arbeiders- en productiebedrijven." En tegelijkertijd begon hij, "in overeenstemming met het programma, met vreedzame legale agitatie onder de arbeiders voor de invoering van het kiesrecht" (p.288-289).

Na de dood van Lassalle werd een derde partij opgericht, de *Sociaal-Democratische Partij van de Duitse Arbeiders*, naast de *verenigingen voor arbeidersvorming* en de Lassalliaanse *Algemene Duitse Arbeidersvereniging*" onder de directe invloed van de vrienden en volgelingen van de heer Marx. Aan het hoofd ervan stonden Bebel (een halve arbeider) en Liebknecht, allen geleerd¹⁸ en agent van de heer Marx" (p.289).

Enkele citaten van Marx en Engels over kwesties die Bakoenin aansnijdt

De revoluties van 1848 als neergeslagen burgerlijke revoluties

... zoals Karl Marx zei, ... dezelfde lieden die de revolutie van 1848 neergeslagen hadden, daarna tegen hun wil de uitvoerders van haar testament werden.

Deze revolutie was overal het werk van de arbeidersklasse; het was de arbeidersklasse die de barricaden oprichtte en het waren de arbeiders die hun leven inzetten. Alleen de arbeiders van Parijs hadden, toen zij de regering ten val brachten, de uitgesproken bedoeling de heerschappij van de bourgeoisie ten val te brengen.

Maar hoezeer zij zich ook bewust waren van het onvermijdelijke antagonisme, dat tussen hun eigen klasse en de bourgeoisie bestond, had noch de economische vooruitgang van het land, noch het ontwikkelingspeil van de Franse arbeidersmassa's het niveau bereikt, dat een omvorming van de maatschappij mogelijk had kunnen maken. De vruchten van de revolutie werden dan ook in laatste instantie door de kapitalistenklasse geplukt. In de andere landen: in Italië, in Duitsland, in Oostenrijk, deden de arbeiders in de grond van de zaak niets anders dan de bourgeoisie aan de macht brengen. Maar in geen enkel land is de heerschappij van de bourgeoisie zonder nationale onafhankelijkheid mogelijk. De revolutie van 1848 moest derhalve de eenheid en zelfstandigheid van die naties ten gevolge hebben, die het tot dan toe daaraan ontbrak: Italië, Duitsland, Hongarije. Polen zal te zijner tijd nog volgen.

Waar dus de revolutie van 1848 geen socialistische revolutie was, baande zij toch voor deze de weg en maakte zij er de bodem geschikt voor. Met de ontwikkeling van de grootindustrie in alle landen heeft het bourgeoisregime in de laatste 45 jaren overal een talrijk, vast aaneengesloten en sterk proletariaat doen ontstaan; op deze wijze produceerde het, om een uitdrukking van het 'Manifest' te gebruiken, zijn eigen doodgravers.

F. Engels, Voorwoord bij de eerste Italiaanse uitgave van het Communistisch Manifest van 1893. Marx/Engels, Het Communistisch Manifest, Pegasus, 2018. blz. 36/37.

¹⁸ Bakoenin: directe leerling

Het zogenaamde 10-punten programma in het Communistisch Manifest

Wij zagen hierboven reeds dat de eerste stap in de arbeidersrevolutie de verheffing van het proletariaat tot heersende klasse, de verovering van de democratie is.

Het proletariaat zal zijn politieke macht gebruiken om aan de bourgeoisie stap voor stap alle kapitaal te ontrukken, alle productie-instrumenten in handen van de staat, d.w.z. van het als heersende klasse georganiseerde proletariaat te centraliseren en de massa van de productiekrachten zo snel mogelijk te vermeerderen.

Dit kan aanvankelijk natuurlijk alleen geschieden door middel van despotisch ingrijpen in het eigendomsrecht en in de burgerlijke productieverhoudingen, door maatregelen dus, die economisch ontoereikend en onhoudbaar schijnen te zijn, maar die in de loop der beweging boven zichzelf uitgroeien en als middel ter omwenteling van de hele productiewijze onvermijdelijk zijn.

Deze maatregelen zullen natuurlijk, al naar de verschillende landen, verschillend zijn. Voor de meest ontwikkelde landen zullen evenwel de volgende maatregelen vrijwel algemeen in toepassing kunnen komen:

1. Onteigening van de grondeigendom en gebruik van de grondrente voor staatsuitgaven.
2. Sterk progressieve belastingen.
3. Afschaffing van het erfrecht.
4. Verbeurdverklaring van de eigendom van alle emigranten en rebellen.
5. Centralisatie van het krediet in handen van de staat door een nationale bank met staatskapitaal en uitsluitend monopolie.
6. Centralisatie van het hele transportwezen in handen van de staat.
7. Vermeerdering van het aantal staatsfabrieken, productie-instrumenten; ontginning en verbetering van de landerijen volgens een gemeenschappelijk plan.
8. Gelijke arbeidsplicht voor allen, vorming van industriële legers, vooral voor de landbouw.
9. Vereniging van landbouw en industrie, aansturen op de geleidelijke opheffing van de tegenstelling tussen stad en land.
10. Openbaar en kosteloos onderwijs voor alle kinderen; opheffing van de fabrieksarbeid door kinderen in zijn huidige vorm. Aansluiting van de opvoeding bij de materiële productie, enz.

Zijn in de loop der ontwikkeling de klassentegenstellingen verdwenen en is alle productie in handen van de geassocieerde individuen geconcentreerd, dan verliest de openbare macht haar politiek karakter. De politieke macht in de eigenlijke zin is de georganiseerde macht van de ene klasse ter onderdrukking van een andere. Wanneer het proletariaat in de strijd tegen de bourgeoisie zich noodzakelijk tot klasse verenigt, door een revolutie zich tot heersende klasse maakt en als heersende klasse gewelddadig de oude productiekrachten opheft, dan heft het productieverhoudingen de bestaansvoorwaarden van de klassentegenstellingen, de klassen in het algemeen en daarmee zijn eigen heerschappij als klasse op.

In de plaats van de oude burgerlijke maatschappij met haar klassen en klassentegenstellingen treedt een associatie, waarin de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde is voor de vrije ontwikkeling van allen.

Uit Marx en Engels, [Communistisch Manifest](#) (eind 1847)

De ervaringen van de Commune van 1871 wijzigen het programma

Hoezeer de omstandigheden zich gedurende de laatste vijfentwintig jaren ook mogen hebben gewijzigd, de in dit Manifest ontwikkelde algemene grondstellingen behouden in het algemeen ook nu nog hun volle juistheid.

Hier en daar zou er iets kunnen worden verbeterd. De praktische toepassing van deze beginselen, zo verklaart het Manifest zelf, zal overal en altijd van de historisch gegeven omstandigheden afhankelijk zijn en derhalve wordt er volstrekt geen bijzondere nadruk gelegd op de revolutionaire maatregelen, voorgesteld aan het einde van het tweede hoofdstuk. Deze passage zou thans in velerlei opzicht anders luiden.

Tegenover de ontzaglijke ontwikkeling van de moderne industrie in de laatste vijftwintig jaren en de daarmee voorwaarts schrijdende partijorganisatie der arbeidersklasse, tegenover de praktische ervaringen, eerst van de Februari-revolutie en nog veel meer van de Parijse Commune, waarin het proletariaat voor de eerste maal gedurende twee maanden de politieke macht bezat, is tegenwoordig dit program op bepaalde punten verouderd.

Inzonderheid heeft de Commune het bewijs geleverd dat de arbeidersklasse de bestaande staatsmachine niet zomaar eenvoudig in bezit kan nemen en ze voor haar eigen doeleinden in beweging zetten. (Zie *De Burgeroorlog in Frankrijk, Adres van de Generale Raad van de Internationale Arbeidersassociatie*, waar dit verder is uitgewerkt).

Marx en Engels, [Voorwoord bij de Duitse uitgave van het Communistische Manifest van 1872](#)

Meer uit De Burgeroorlog in Frankrijk

In de ochtend van de 18de maart 1871 werd Parijs gewekt door de donderende kreet: “Leve de Commune”. Wat is die Commune, deze sfinx, die het bourgeoisverstand op zulk een harde proef stelt?

“De proletariërs van Parijs”, zei het Centraal Comité in zijn manifest van de 18de maart, “hebben te midden van de nederlagen en het verraad van de heersende klassen begrepen dat het uur heeft geslagen waarop zij de toestand moeten redden, door de leiding van de openbare zaken in hun eigen handen te nemen... Zij hebben begrepen dat het hun hoogste plicht en hun absoluut recht is zich tot meesters van hun eigen lot te maken en de regeringsmacht te grijpen.”

Maar de arbeidersklasse kan de kant-en-klare staatsmachinerie niet eenvoudig in bezit nemen en deze voor haar eigen doeleinden in beweging zetten.

De gecentraliseerde staatsmacht, met haar alom tegenwoordige organen — staand leger, politie, bureaucratie, geestelijkheid, rechterlijke stand, — organen naar het plan van een stelselmatige hiërarchische deling van de arbeid geschapen, — is afkomstig uit de tijden van de absolute monarchie, waarin zij de opkomende bourgeoisie als een machtig wapen in haar strijd tegen het feodalisme diende. (...)

Ten overstaan van de dreigende opstand van het proletariaat maakte de verenigde bezittende klasse thans meedogenloos en brutaal gebruik van de staatsmacht als het nationale oorlogsinstrument van het kapitaal tegen de arbeid. Maar haar onafgebroken kruistocht tegen de producerende massa dwong haar niet alleen het uitvoerende bewind met een steeds toenemende onderdrukkingsmacht uit te rusten, hij dwong haar ook, haar eigen parlementaire citadel — de Nationale Vergadering — allengs van alle verdedigingsmiddelen tegen de uitvoerende macht te ontbloten. De uitvoerende macht, in de persoon van Louis Bonaparte, zette haar buiten de deur. De lijfelijke nakomeling van de republiek van de “partij van de orde” was het tweede keizerrijk.

De directe tegenstelling van het keizerrijk was de Commune. De kreet van de “sociale republiek”, waarmee het Parijse proletariaat de Februarirevolutie inleidde, gaf slechts uiting aan het vage verlangen naar een republiek, die niet alleen de monarchistische vorm van de

klassenheerschappij moest afschaffen, maar de klassenheerschappij zelf. De Commune was de bepaalde vorm van deze republiek.

Parijs, het middelpunt en de zetel van de oude regeringsmacht, en tegelijkertijd het maatschappelijke zwaartepunt van de Franse arbeidersklasse, Parijs was gewapenderhand in opstand gekomen tegen de poging van Thiers en zijn landjonkers om hun van het keizerrijk overgenomen oude regeringsmacht te herstellen en te vereeuwigen. Parijs kon slechts tegenstand bieden, doordat het tengevolge van het beleg het leger was kwijt geraakt, in welks plaats het een, hoofdzakelijk uit arbeiders bestaande Nationale Garde had opgericht. Thans kwam het er op aan dit feit in een blijvende instelling te veranderen. Het eerste decreet van de Commune bepaalde dus het afschaffen van het staande leger en zijn vervanging door het gewapende volk.

De Commune bestond uit de gemeenteraadsleden, die door het algemeen kiesrecht in de verschillende districten van Parijs waren gekozen. Zij waren verantwoordelijk en te allen tijde afzetbaar. Voor het merendeel waren zij natuurlijk arbeiders of erkende vertegenwoordigers van de arbeidersklasse. De Commune zou geen parlementair, maar een werkend lichaam zijn, tegelijkertijd uitvoerend en wetgevend. De politie, tot dusverre werktuig van de staatsregering, werd onmiddellijk van al haar politieke eigenschappen ontdaan en in een verantwoordelijk en te allen tijde afzetbaar werktuig van de Commune veranderd. Evenzo de beampten van alle andere takken van bestuur. Vanaf de leden van de Commune moest de openbare dienst tegen arbeidersloon worden verricht. De verworven rechten en de representatiegelden van de hoge staatswaardigheidsbekleders verdwenen met deze waardigheidsbekleders zelf. De openbare ambten hielden op privaateigendom van de handlangers van de centrale regering te zijn. Niet slechts het stedelijke bestuur, maar ook het gehele, tot dusverre door de staat uitgeoefende initiatief werd in handen van de Commune gelegd.

Toen het staande leger en de politie, de werktuigen van de materiële macht van de oude regering, eenmaal waren afgeschaft, ging de Commune er terstond toe over het geestelijke onderdrukkingswerktuig, de papenmacht, te breken. Zij decreeteerde de ontbinding en de onteigening van alle kerken, voor zover zij bezittende lichamen waren. De papen werden in de stilte van het particuliere leven teruggezonden om zich daar naar het voorbeeld van hun voorlopers, de apostelen, van de aalmoezen van de gelovigen te voeden. Al de inrichtingen van onderwijs werden kosteloos voor het volk opengesteld en tegelijkertijd van elke inmenging van de staat en de kerk gezuiverd. Daardoor was niet alleen het schoolonderwijs voor iedereen toegankelijk gemaakt, maar ook de wetenschap zelf bevrijd van de banden, haar door het klassevooordeel en de regeringsmacht opgelegd.

De rechterlijke ambtenaren verloren die schijnbare onafhankelijkheid, die slechts gediend had ter bemanteling van hun onderdanigheid aan alle, elkaar opvolgende regeringen, aan wie zij, de een na de ander, de eed van trouw hadden gezworen en gebroken. Als alle andere openbare dienaren zouden zij voortaan gekozen worden, verantwoordelijk en afzetbaar zijn.

De Parijse Commune moest natuurlijk aan alle grote industriële middelpunten ten voorbeeld strekken. Zodra de Communeorde eenmaal in Parijs en in de middelpunten van de tweede rang was ingevoerd, zou de oude gecentraliseerde regering ook in de provincies voor de zelfregering van de producenten hebben moeten wijken. In een korte schets van de nationale organisatie, die de Commune uit gebrek aan tijd niet verder kon uitwerken, heet het nadrukkelijk dat de Commune de politieke vorm zelfs van het kleinste dorp moest zijn, en dat het staande leger op het platteland door een volksmilitie met uiterst korte dienstdtijd moest worden vervangen.

Uit Karl Marx, [De burgeroorlog in Frankrijk](#) (1871)

Herstel van de nederlaag van 1848, de Internationale Arbeidersassociatie, Lasalle

Toen de Europese arbeidersklasse weer voldoende kracht voor een nieuwe aanval op de heersende klasse verzameld had, ontstond de Internationale Arbeidersassociatie. Maar deze vereniging, die uitdrukkelijk met het doel was opgericht het gezamenlijke militante proletariaat van Europa en Amerika tot één korps samen te smeden, kon de in het Manifest neergelegde beginselen niet onmiddellijk proclameren. De Internationale moest een programma hebben, breed genoeg om voor de Engelse Trade-Unions, voor de Franse, Belgische, Italiaanse en Spaanse aanhangers van Proudhon en voor de Lassalleanen in Duitsland aannemelijk te zijn.

Marx, die dit programma tot tevredenheid van alle partijen opstelde, had het volste vertrouwen in de intellectuele ontwikkeling van de arbeidersklasse, een ontwikkeling zoals zij uit de verenigde actie en de gemeenschappelijke discussie noodzakelijkerwijs te voorschijn moest komen. De gebeurtenissen en wisselvalligheden in de strijd tegen het kapitaal, de nederlagen nog meer dan de overwinningen, konden niet anders dan de mensen bewust maken van de ontoereikendheid van de diverse lievelingskwakzalverijen en de weg effenen naar een grondiger inzicht in de werkelijke voorwaarden van de bevrijding van de arbeidersklasse.

En Marx had gelijk. Toen in het jaar 1874 de Internationale uiteenviel, liet zij de arbeiders reeds in een geheel andere toestand achter dan zij hen bij haar oprichting in het jaar 1864 aangetroffen had. Het proudhonisme in Frankrijk, het lassalleanisme*) in Duitsland waren aan het afsterven, en ook de conservatieve Engelse Trade-Unions naderden, hoewel zij grotendeels de band met de Internationale reeds lang verbroken hadden, langzamerhand het punt waarop hun voorzitter [W. Bevan] in Swansea uit hun naam kon verklaren: "Het continentale socialisme jaagt ons niet langer schrik aan." Inderdaad: de beginselen van het Manifest hadden onder de arbeiders van alle landen aanzienlijke vorderingen gemaakt.

F. Engels, [Voorwoord bij de Engelse uitgave van het Communistisch Manifest](#) (1888)

*) Lasalle noemde zich persoonlijk tegenover ons steeds leerling van Marx en stond als zodanig op de grondslag van het 'Manifest'. Maar in zijn openbare agitatie in de jaren 1862-1864 ging hij niet verder dan de eis van productiecoöperaties met staatskrediet.

(Marx/Engels, Het Communistisch Manifest, Pegasus, 2018, blz.20)

Marx en Engels over de Russische obsjtjina (boerencommune)

Het Communistisch Manifest had tot taak, de onvermijdelijk voor de deur staande opheffing van de moderne burgerlijke eigendom te proclameren. In Rusland hebben we te maken met de snel tot bloei komende kapitalistische oplichterij en een zich pas ontwikkelende burgerlijke grondeigendom, met daartegenover echter de gemeenschappelijke boereneigendom van het merendeel van de grond. De vraag is nu: Kan de Russische obsjtjina, al is het dan een sterk ondermijnde vorm van de oeroude gemeenschappelijke grondeigendom, direct overgaan in de hogere vorm van de communistische gemeenschappelijke eigendom? Of moet ze, omgekeerd, eerst hetzelfde ontbindingsproces doormaken, dat de historische ontwikkeling van het Westen bepaalt?

Het enige antwoord hierop, dat vandaag de dag mogelijk is, is het volgende: Wordt de Russische revolutie het signaal voor een proletarische revolutie in het Westen, zodanig dat beide elkaar aanvullen, dan kan de huidige Russische gemeenschappelijke grondeigendom als uitgangspunt van een communistische ontwikkeling dienen.

Marx over politieke macht in het Inaugural Address (IAA)

Politieke macht verwerven is daarom de grootse plicht geworden van de arbeidende klassen. Ze lijken dit begrepen te hebben, want in Engeland, Duitsland, Italië en Frankrijk hebben zich er gelijktijdige heroplevingen voorgedaan en zijn gelijktijdige inspanningen gaande wat betreft de politieke organisatie van de arbeiderspartij.

Een element van succes hebben ze: aantallen. Maar aantallen tellen slechts mee in de balans indien verenigd door combinatie en geleid door kennis. Vroegere ervaring heeft getoond hoe het negeren van de band van broederschap die dient te bestaan tussen de arbeiders van verschillende landen, en hun aan te moedigen om stevig zij aan zij te staan in al hun gevechten voor emancipatie, afgestraft wordt door de gezamenlijke nederlaag van hun onsamenvangende inspanningen. Deze gedachte inspireerde de arbeiders van verschillende landen, verzameld op 28 september 1864 in een openbare samenkomst aan St. Martin's Hall, tot het oprichten van de Internationale Associatie.

Marx, [Inhuldigingsrede van de Internationale Arbeidersassociatie](#) (1864)

Marx' kritiek op het idee van de Volksstaat

Ik ga nu verder met het democratisch gedeelte:

A. “Een staat op vrije grondslag”.

Het eerste waar volgens het 2de gedeelte de Duitse arbeiderspartij voor ijvert is een “vrije staat”.

Een vrije staat — wat is dat voor iets?

De staat vrij maken, is zeker niet het doel van de arbeiders die de kortzichtige denkwijze van de ware onderdaan hebben afgeworpen. In het Duitse keizerrijk is de “staat” even vrij als in Rusland. De vrijheid berust hierin dat de staat, als orgaan dat boven de maatschappij staat, tot een orgaan wordt gemaakt dat in zijn geheel aan deze maatschappij is ondergeschikt; en ook thans wordt de grotere of kleinere vrijheid van de staatsvormen bepaald door de mate waarin zij de “vrijheid van de staat” begrenzen.

De Duitse arbeiderspartij zal — als zij tenminste dit programma aanneemt — ontdekken, hoe weinig zij is doordrongen van de socialistische ideeën; in plaats van de bestaande maatschappij (en dit geldt even goed voor elke toekomstige maatschappij) te zien als de “grondslag” van de bestaande staat (of de toekomstige maatschappij als de grondslag van de toekomstige staat), beschouwt zij de staat juist als een zekere zelfstandige entiteit met eigen “geestelijke, zedelijke en vrije grondslagen”.

En daarbij nog een bot misbruik in het programma van de woorden “vrije staat” en “hedendaagse maatschappij” en tevens een nog botter onbegrip van de staat welke zij de eisen voorlegt!

De “hedendaagse maatschappij” is de kapitalistische maatschappij zoals die voorkomt in alle geciviliseerde landen, meer of minder vrij van middeleeuwse invloeden, meer of minder gemodificeerd door de specifieke historische ontwikkeling van elk land, meer of minder ontwikkeld. Daarentegen wisselt de “hedendaagse staat” met elke landsgrens. In het Pruisisch-Duitse keizerrijk is deze geheel anders dan in Zwitserland, in Engeland geheel anders dan in de Verenigde Staten. De “hedendaagse staat” is dus een fictie.

Toch hebben, ondanks de bonte verscheidenheid aan vormen, de verschillende staten van de verschillende geciviliseerde landen onderling dit gemeen, dat ze gevoed worden door de huidige burgerlijke maatschappijen die meer of minder kapitalistisch ontwikkeld zijn. Ze hebben daardoor enige wezenlijke kenmerken gemeen. In die zin kan men spreken van een “hedendaags staatsbestel”, dat tegenover het toekomstige staat, als zijn huidige wortel, de burgerlijke maatschappij afgestorven zal zijn.

Rijst de vraag: wat voor verandering ondergaat het staatsbestel in de communistische maatschappij? Met andere woorden: welke maatschappelijke functies blijven dan bewaard die analoog zijn aan de huidige staatsfuncties? Op deze vraag kan alleen de wetenschap het antwoord geven; en al combineert men duizenden malen het woord “volk” met het woord “staat”, het zal de oplossing geen haar dichterbij brengen.

Tussen de kapitalistische en de communistische maatschappij ligt een periode van revolutionaire verandering van de eerste in de laatste.

Met deze periode correspondeert ook een politieke overgangperiode en de staat kan in deze periode geen andere vorm hebben dan die van een revolutionaire dictatuur van het proletariaat.

Maar het programma behelst noch dit laatste, noch het toekomstige staatsbestel van de communistische maatschappij.

De politieke eisen ervan bevatten niets dan het alombekende oude liedje van de democraten over algemeen kiesrecht, directe wetgeving, volksrecht, mobilisatie van het volk en dergelijke. Het is de versimpelde weerklank van de burgerlijke Volkspartij, de Liga voor Vrede en Vrijheid. Het zijn allemaal eisen die, voor zover ze niet overgaan in fantastische voorstellingen, reeds gerealiseerd zijn. Alleen ligt de staat die ze gerealiseerd heeft niet binnen de grenzen van het Duitse keizerrijk, doch in Zwitserland, de Verenigde Staten enzovoorts. Eenzelfde soort “staat van de toekomst” is de hedendaagse staat, al bestaat deze buiten het “kader” van het Duitse keizerrijk.

Eén ding hebben ze echter over het hoofd gezien. Omdat de Duitse arbeiderspartij met zoveel woorden verklaart dat zij ageert binnen de grenzen van de “hedendaagse nationale staat”, oftewel hun eigen staat, het Pruisisch-Duitse keizerrijk — en anders zouden haar eisen voor het merendeel zinloos zijn, omdat men alleen eist wat men niet heeft — zou zij het allerbelangrijkste niet moeten vergeten, namelijk dat al deze schone zaken berusten in de erkenning van de zogenaamde soevereiniteit van het volk en daarom alleen in een democratische republiek passen.

Ontbrak het ten enenmale aan moed om een democratische republiek te eisen, zoals de Franse arbeidersprogramma's dat deden onder Louis-Philippe en Louis-Napoléon, — en men deed er verstandig aan, want de omstandigheden vragen om voorzichtigheid, — dan had het geen zin zijn toevlucht te nemen tot deze list, die noch “eerlijk” noch waardig is, — dingen, die slechts in een democratische staat inhoud hebben, te eisen van een dergelijke staat die niets anders voorstelt dan een in parlementaire vormen ingebed, van feodale elementen doorspekt en tegelijkertijd reeds onder burgerlijke invloed staand, bureaucratisch doortimmerd, door politie beschermd militair despotisme. En bovendien nog zo'n staat in plechtige bewoordingen wijsmaken, dat men dat soort zaken van hem denkt los te krijgen “met gewettigde middelen”!

Zelfs de vulgaire democratie, die in de democratische republiek de verwezenlijking van het Rijk Gods op aarde ziet en niet het flauwste vermoeden heeft dat juist in deze laatste staatsvorm van de burgerlijke maatschappij de klassenstrijd uiteindelijk met de wapens moet worden beslecht, — zelfs deze staat is nog steeds oneindig hoger dan dit soort democratie

dat zich ophoudt binnen de grenzen van het door de politie toegestane en van het logisch ontoelaatbare.

Dat men onder “staat” wel degelijk de regeringsmachine verstaat ofwel een staat voor zover deze ten behoeve van de arbeidsverdeling zijn eigen, van de maatschappij geïsoleerd organisme vormt, wordt reeds voldoende aangeduid door de woorden: “de Duitse arbeiderspartij eist als economische grondslag van de staat: een éénvormige progressieve inkomstenbelasting” enzovoorts. De belastingen zijn de economische basis van de regeringsmachine en verder niets. In de reeds bestaande Zwitserse “staat van de toekomst” is deze eis bijna geheel nagekomen. De inkomstenbelasting veronderstelt verschillende maatschappelijke klassen, veronderstelt dus een kapitalistische maatschappij. Daarom is het helemaal niet verwonderlijk, dat de Liverpoolse voorvechters voor financiële hervormingen — bourgeois met aan het hoofd Gladstones broer – met dezelfde eisen voor de dag komen als onderhavig programma.

Marx, [Kritiek op het programma van Gotha](#) (1875)